
MILOŠ NEMANJIĆ

RAZVOJ KULTURNIH DELATNOSTI U BEOGRADU

Sa svojim brojnim kulturnim i umetničkim institucijama, Beograd predstavlja vrlo značajan kulturni centar. U poslednjoj deceniji u njemu je ponikao čitav niz novih institucija a takođe su rekonstruisane i mnoge stare. Ali i pored sveg napretka i bogatijeg kulturnog života, ostale su disproporcije u kulturnom razvoju. Stoga se na početku novog razdoblja javlja potreba da se novim planom usklade ove disproporcije i kulturni razvoj učini što je moguće više savremenim. Pred ovim složenim zadatkom, na tom delikatnom poslu planiranja kulturnog razvoja upravo se našao Zavod za proučavanje kulturnog razvitka u Beogradu. Nemajući ni nameru ni potrebu da u okviru ovog kratkog osvrta prikazemo sve elemente jednog projekta na kome radimo, želimo samo da otkrijemo svoj osnovni pristup ovom zadatku. U tom svom pristupu polazimo, pre svega, od toga da kulturne delatnosti, kao i sve druge društvene delatnosti, zadovoljavaju određene društvene i ljudske potrebe — u ovom slučaju kulturne potrebe. Tako se onda u svakom proučavanju kulturnih delatnosti kao osnovni zadatak nameće da se utvrde *vrsta i karakter kulturnih potreba* i precizno otkriju *uslovi i način zadovoljavanja kulturnih potreba*.

Osnovna karakteristika većine kulturnih delatnosti je da zadovoljavaju potrebe koje ne spadaju u grupu primarnih, egzistencijalnih potreba, dakle potreba koje imaju snagu prinude i koje ne trpe odlaganje svog zadovoljavanja. Ako se poslužimo jednom dihotomijom Chombarth de Lauwe-a, to su pre »potrebe-aspiracije« nego »potrebe-obaveze«. Prva vrsta potreba, koja uključuje i potrebu za razvijanjem svojih emocionalnih i intelektualnih sposobnosti, svog senzibiliteta i ukusa, svoje imaginacije itd., dakle kulturne potrebe u određenom smislu, javljaju se obično tek onda kada su do određenog stepena zadovoljene »potrebe-obaveze«, naime

primarne potrebe. U tom smislu, zahtevajući ispunjenje nekih prethodnih uslova, kulturne potrebe podrazumevaju određen stepen slobode izbora odnosno neizbora. S druge strane, kada je reč o kulturnim potrebama ne treba zaboraviti da postoji još jedna njihova dimenzija — kulturne potrebe se javljaju i kao društvene potrebe izjednačavajući se sa nekim osnovnim ciljevima društva, koji se mogu definisati i kao težnja za skladnim razvijanjem svih emocionalnih i intelektualnih dispozicija ljudi, pa u skladu sa tim i za razvijanjem delatnosti koje te potrebe treba da zadovolje. Najzad, o kulturnim potrebama možemo da govorimo i kao o inherentno društvenim potrebama, za koje ne postoji ekvivalent u datim potrebama pojedinih slojeva stanovništva. Takve potrebe, na primer, mogu da budu, potrebe očuvanja kulturnog nasleđa, mada i te potrebe pod određenim uslovima i u određenom stepenu mogu da budu neposredne ljudske potrebe za, recimo, istorijskim saznanjem ili razvijanjem istorijske svesti.

S obzirom na takav karakter kulturnih potreba, često postoji nesklad između potreba i njihovog zadovoljavanja. Taj nesklad može da ima svoje različite vidove. U jednom smislu, kada je reč o neposrednim kulturnim potrebama ljudi, te potrebe mogu da budu nesrazmerno male i nerazvijene u odnosu na kapacitete delatnosti koje ih zadovoljavaju, što ove delatnosti dovodi u nepovoljan položaj. Međutim, isto tako može da nastupi slučaj da uz zadovoljavajući stepen razvijenosti kulturne potrebe neki drugi uslovi — nizak nivo životnog standarda i nezadovoljene druge potrebe — blokiraju zadovoljavanje kulturnih potreba. U drugom smislu, kada je reč o društvenim potrebama obe vrste o kojima smo napred govorili, nedovoljne ekonomske mogućnosti društva, ali isto tako i neadekvatne ocene kulturnih potreba, mogu da koče zadovoljavanje tih potreba. Najzad, same kulturne delatnosti mogu da zaostaju za razvijenošću potreba, pa se onda postavlja problem razvoja određenih delatnosti.

Prelazeći na uslove i način zadovoljavanja kulturnih potreba, prelazimo u stvari na područje koje obično nazivamo kulturnim životom jedne određene sredine, a pod kulturnim životom, u jednom operacionalnom smislu, treba razumeti živ, dinamičan odnos između svih oblika kulturnog stvaralaštva i prenošenja kulturnih dobara u najrazličitijem obliku. Tako shvaćen, kulturni život uključuje pojedine stvaraoce, stvaralačke grupe, kulturne delatnosti, kulturne ustanove i sve posredujuće činioce u vidu određene kulturne i finansijske politike. A sami uslovi pod kojima se ostvaruje funkcionalno jedinstvo ovih delova u zadovoljavanju kulturnih potreba sadrže organizacione, kadrovske,

finansijske i programske elemente. Svaki od ovih elemenata, imajući svoju relativnu samostalnost, određuje ukupnost uslova koji su bitni za efikasnost kulturnih delatnosti.

Prema tome, kad govorimo o razvoju kulturnih delatnosti i planiranju kulturnog razvoja, onda upravo imamo u vidu sve ove elemente koji konstituišu uslove za obavljanje kulturnih delatnosti. Sam kulturni razvoj bi, dakle, podrazumevao relativnu uskladenost u razvoju svih navedenih elemenata, a pre svega između razvoja kulturnih delatnosti, koji podrazumeva kvalitativno i kvantitativno proširivanje tih delatnosti, i razvoja kulturnih potreba, koji uključuje umnožavanje i sadržajno obogaćivanje tih potreba.

Svako planiranje u ovoj oblasti, međutim, mora da vodi računa i o specifičnostima kulturnih delatnosti, jer u ovom slučaju ne može da se govori o jedinstvenoj funkciji, kao što je to donekle kod školstva ili zdravstva. Stoga treba početi od specifičnih osnovnih funkcija pojedinih kulturnih ustanova, koje onda zahtevaju i određenu organizaciju posla, i određen profil kadrova i određen program. Polazeći od ovih osnovnih funkcija, možemo da napravimo sledeću klasifikaciju kulturnih ustanova: *ustanove sa estetskim funkcijama* (pozorište, filharmonija, galerije), *ustanove sa funkcijama očuvanja i prezentiranja kulturnog nasleđa* (muzeji i zavodi za zaštitu spomenika kulture), *ustanove sa sazajnim funkcijama* (biblioteke, domovi kulture, narodni univerziteti i kulturni centri) i *ustanove sa funkcijama razvijanja i negovanja umetničkih sklonosti* (kulturno-umetnička društva i klubovi).

Među ustanovama sa estetskim funkcijama, najviše je onih koje zahtevaju poseban objekat, kadrove koji su sastavljeni od umetničkog i tehničkog osoblja i poseban program. U isto vreme njihova delatnost ima relativno diskontinuiran karakter (predstave, koncerti). Većina ustanova sa sazajnim funkcijama i funkcijama očuvanja kulturnog nasleđa ima relativno trajno utvrđen program i njihova je delatnost donekle kontinuirana u pogledu vremenske dimenzije. Sve to, naravno, ima značaja i u planiranju i obezbeđivanju optimalnih uslova za razvoj.

Kao faktor koji određuje karakter jedne kulturne delatnosti, može da se javi i stepen otvorenosti ili pristupačnosti određene kulturne ustanove koja obavlja datu delatnost. Pod stepenom otvorenosti ili pristupačnosti podrazumevamo uslov pod kojim se ljudi koriste određenim kulturnim ustanovama odnosno njenim uslugama. Tu postoje dve velike grupacije:

ustanove koje ne naplaćuju ulaznice ili naplaćuju minimalne sume (muzeji, galerije, biblioteke) i ustanove koje imaju diferencirane cene za ulaznice, na osnovu koje se vrši često i određena selekcija gledalaca odnosno posetilaca. Kod ovih drugih ustanova javlja se problem odnosa između troškova organizovanja i izvođenja programa i prihoda ostvarenih od ulaznica, koji obično pokriva minimalan deo rashoda.

Uzimajući u obzir i sve zajedničke elemente koji konstituišu uslove za razvoj kulturnih delatnosti i sve specifičnosti koje karakterišu pojedine kulturne delatnosti, nastojali smo da sve te elemente uključimo i u svoj projekat za izradu perspektivnog programa razvoja kulture u Beogradu. Tako se u projektu, i u analizi dosadašnjeg stanja i u projekcijama za sledeći period, polazi od socijalne i demografske strukture stanovništva Beograda, koja je u nekim svojim bitnim aspektima relevantna i za mogućnosti razvoja kulturnih delatnosti, od ekonomskih, organizacionih, kadrovskih i kulturno-umetničkih aspekata samih kulturnih delatnosti.

Socijalna i demografska struktura stanovništva Beograda utoliko je relevantna što u nekim svojim aspektima upravo određuje i nivo i karakter kulturnih potreba sa kojima kulturne delatnosti nužno računaju. U ovom slučaju za nas su najvažniji teritorijalna distribucija stanovništva, odnos autohtonog i doseljenog stanovništva, obrazovna i kvalifikaciona struktura stanovništva i kretanje ličnog dohotka.

Ekonomska analiza kulturnih delatnosti i projekcije izvedene na osnovu nje treba da pokažu povezanost privrednog razvoja i razvoja kulturnih delatnosti, ekonomski položaj kulturnih delatnosti, koji pre svega podrazumeva: tehnološko-ekonomske karakteristike kulturnih delatnosti, strukturu rashoda kulturnih delatnosti, nivo ličnih dohodaka radnika zaposlenih u kulturi u odnosu na druge privredne i neprivredne delatnosti, investiciona ulaganja kulturnih delatnosti i evoluciju njihovih efekata, najzad finansiranje kulturnih delatnosti, što podrazumeva ispitivanje mogućih načina finansiranja kulturnih delatnosti u sadašnjoj fazi društveno-ekonomskog razvoja, cene u kulturnim delatnostima i strukturu prihoda kulturnih delatnosti.

Problem kadrova, kao nosioca kulturnih delatnosti, najznačajniji je upravo u ovoj oblasti. Po pravilu, kulturne delatnosti zahtevaju najkvalifikovanije poslenike. Pošto je postojanje ili nedostatak određenih kadrova u kulturnim delatnostima od presudnog značaja za sam raz-

voj kulturnih delatnosti, smatramo da je nužno utvrditi kvalifikacionu strukturu kulturnih radnika, odnos stručnog dela osoblja u pojedinim kulturnim ustanovama prema tehničkom i pomoćnom osoblju, adekvatnost kvalifikacione strukture zahtevima odgovarajuće kulturne delatnosti, fluktuaciju kadrova u kulturnim delatnostima, način konstituisanja kadrova u pojedinim kulturnim delatnostima, naime da se posebno školuju kadrovi za te delatnosti, ili se regrutuju iz različitih profesija.

Kapaciteti i sredstva u kulturi su u direktnoj funkciji, s jedne strane, karaktera kulturnih delatnosti, a s druge strane, prirode kulturnih potreba koje date delatnosti zadovoljavaju. U izvesnim slučajevima kapaciteti i sredstva, imajući svoju formalnu stranu i sadržinsku stranu, predstavljaju samo preduslov za obavljanje kulturnih delatnosti, dok su u drugim slučajevima dovoljan uslov za obavljanje tih delatnosti. Kvantitativni aspekt ovih elemenata se izražava u obimu odgovarajućih kapaciteta, a funkcionalni aspekt u kvalitetu njihove sadržinske strane i u stepenu njihove iskoriscenosti.

Ovde se, međutim, postavlja i važan problem normativa i standarda. Postoji već jedan usvojen niz pokazatelja, kao što je broj određenih sedišta na 1000 stanovnika, broj knjiga na 1 stanovnika itd. Postoji isto tako i određen broj normativa za oblast kulture. Poljaci, na primer, predviđaju 13 sedišta u pozorištima na 1000 stanovnika, 10 sedišta u koncertnim dvoranama na 1000 stanovnika itd. Ali kada je reč o normativima uvek treba utvrditi društvenu verifikaciju za pojedine normative, naime koliko oni odgovaraju kulturnim potrebama datog društva, ma da oni te potrebe treba i da prevazilaze, kao i o mogućnostima datog društva.

Najzad, publika, koja zahteva poseban tretman i dugoročno istraživanje, biće samo utoliko obuhvaćena ukoliko se radi o konstituisanim delovima publike, naime, ukoliko su u pitanju oni delovi stanovništva koji su evidentirani kao pozorišna, koncertna, čitalačka ili neka druga publika, pri čemu će ti delovi biti posmatrani u odnosu na celovite delove pojedinih kategorija stanovništva.

Time se, nadamo se, uspostavlja i integritet pojave koju ispitujemo.